

KS. WOJCIECH GUZEWICZ

DZIAŁALNOŚĆ OŚWIATOWO-WYCHOWAWCZA AKCJI KATOLICKIEJ W MIĘDZYWOJENNEJ DIECEZJI ŁOMŻYŃSKIEJ

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

W Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego nastąpił gwałtowny rozwój organizacji katolickich. Wśród nich największą popularnością cieszyła się Akcja Katolicka. Posiadała ona stosunkowo dużą liczbę członków i dobrze funkcjonujące struktury organizacyjne. W 1936 r. należało do niej około pół miliona osób, w tym w diecezji łomżyńskiej ponad 20 tys. (KZMM – 4560; KSMŻ – 6601; KSK – 6504; KSM – 5261)¹ Do głównych zadań Akcji Katolickiej – poza wewnętrzną pracą formacyjną – należało: „krzewienie apostołskiego ducha” i „zrozumienie spraw państwowych”; troska o znajomość i praktykę miłosierdzia chrześcijańskiego; szerzenie oświaty i nauki, zasad higieny i wychowania fizycznego; popieranie ruchu trzeźwości. Ponadto statuty związków młodzieży wchodzących w skład Akcji Katolickiej uwzględniały również przeprowadzenie przysposobienia wojskowego, zawodowego, rolniczego itd.²

W prezentowanym artykule analizą objęto działalność oświatowo-wychowawczą Akcji Katolickiej na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej. Przedstawiono w nim krótką historię Akcji Katolickiej na ziemiach diecezji łomżyńskiej, ukazano stronę organizacyjną ruchu, strukturę

Ks. dr WOJCIECH GUZEWICZ – wykładowca historii Kościoła w WSD w Elku; adres do korespondencji: ul. Chopina 14/4, 19-300 Elk; e-mail: wojciechg@diecezja.elk.pl

¹ M. Pi r o ż y ń s k i, S. S z c z ę c h. *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*. Lublin 1938 s. 253-349.

² *Statut KSMM, KSMŻ, KSM i KSK*. Poznań 1934 art. 4-5.

i sieć placówek. W dalszej części artykułu omówiono obszary działalności członków Akcji Katolickiej na polu oświatowo-wychowawczym. Przy tym podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, jaki był zasięg tejże działalności i czy Akcja Katolicka podjęła właściwe działania w stosunku do warunków i oczekiwań społeczeństwa. Warto bowiem pamiętać, że tereny diecezji łomżyńskiej po I wojnie światowej należały do najbardziej zaniedbanych obszarów w całym kraju, zarówno pod względem gospodarczym, jak i oświatowym³

Powodem podjęcia przez autora powyższej problematyki jest fakt, że zagadnienia te dotąd były mało znane szerszemu gronu odbiorców i nie budziły większego zainteresowania wśród historyków⁴. Wobec braku opracowań związanych z historią Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej podstawową bazę źródłową artykułu stanowiły materiały uzyskane w wyniku kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu oraz w archiwach diecezjalnych w Ełku i Łomży. Spośród źródeł drukowanych warto wymienić czasopisma religijne: „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej”, „Sprawa Katolicka”, „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” oraz „Życie i Praca”. Wśród opracowań na szczególną uwagę zasługuje praca ks. Mariusza Leszczyńskiego pt. *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, w której autor przedstawił m.in. genezę i rozwój Akcji Katolickiej w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego.

GENEZA I ORGANIZACJA AKCJI KATOLICKIEJ W DIECEZJI ŁOMŻYŃSKIEJ

Początek Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej sięga przełomu lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Pierwszym aktem prawnym w tej sprawie było erygowanie w diecezji łomżyńskiej Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej (DIAK), którego dokonał bp S. Łukomski w uroczystość św. Mateusza Apostoła, tj. 21 września 1931 r.⁵ Zadania Instytutu określał Regulamin Diecezjalnej Akcji Katolickiej, dołączony do dekretu erekcyj-

³ Zob. W. Guzewicz, *Działalność społeczna duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*. „Nasza Przeszłość” 97:2002 s. 233-265.

⁴ Stosunkowo najwięcej informacji na temat Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej zawarł ks. W. Guzewicz w książce pt. *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej* (Lublin 2003).

⁵ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku (WAPB), Urząd Wojewódzki Białostocki 1920-1939 [1918-1919] (UWB), sygn. 59: Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1931, k. 164; „Wiadomości Kościoła Diecezji Łomżyńskiej” (WKDŁ) 5:1931 nr 10 s. 298.

nego. Biskup powołał jednocześnie władze Instytutu: asystentem kościelnym został mianowany bp B. Dembek, sekretarzem ks. W. Krajewski, a prezesem Sz. Konarski⁶

Diecezjalnemu Instytutowi Akcji Katolickiej podlegały Parafialne Akcje Katolickie (PAK), które były jej najmniejszymi komórkami organizacyjnymi; posiadały one swój zarząd, w którego skład wchodził: prezes, wybierany przez proboszcza i zatwierdzany na trzy lata przez DIAK, wiceprezes i sekretarz, wybierani przez zarząd spośród jego członków, oraz prezesa organizacji przyjętych do Akcji Katolickiej. Nad całością prac PAK czuwał mianowany przez ordynariusza asystent kościelny. Głównym zadaniem zarządu PAK było organizowanie i kierowanie Akcją Katolicką w parafii, ustalanie budżetu oraz zarządzanie w obrębie parafii wspólnych obchodów i manifestacji katolickich⁷

Szczególnie istotne decyzje w sprawie PAK zapadły na kongregacji dziekanów w czerwcu 1931 r., wówczas bowiem podjęto m.in. uchwałę o zorganizowaniu – zgodnie ze wskazówkami Kurii Biskupiej i na podstawie Statutu Konstytucyjnego Akcji Katolickiej oraz Regulaminu Parafialnej Akcji Katolickiej – struktur PAK w każdej parafii. Zobowiązano też wszystkich proboszczów do utworzenia w swoich parafiach męskich i żeńskich oddziałów Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej (SMP) oraz przeprowadzenia rekollekcji i kursów instruktorskich. Nad całością tych działań diecezji czuwać miał DIAK wspólnie z księżmi dziekanami⁸

Niespełna rok później na terenie diecezji zarejestrowanych było już 117 PAK na 133 parafii (87,9%)⁹ W większości parafii strukturę PAK opierano głównie o oddziały SMP męskiej i żeńskiej¹⁰ Przykładem może być sytuacja z 1933 r.: PAK tworzyło 95 oddziałów SMP żeńskiej z 4918 członkiniami, 105 oddziałów SMP męskiej z 3668 członkami, 21 oddziałów SRCh z 481 członkami oraz 1 oddział Katolickiego Związku Polek z 45 członkiniami¹¹ Pod koniec okresu międzywojennego na terenie diecezji łomżyńskiej liczba PAK sięgnęła 126 (95,4% ogółu parafii).

⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP), Naczelny Instytut Akcji Katolickiej (NIAK), sygn. 54: DIAK w Łomży 1931-1935. Pismo bpa B. Dembka do ks. S. Brossa. Łomża 26 XI 1931 r.

⁷ *Regulamin Parafialnej Akcji Katolickiej*. WKDŁ 5:1931 nr 10 s. 302 n.

⁸ WKDŁ 5:1931 nr 7 s. 187.

⁹ AAP, NIAK, sygn. 54, k. 78.

¹⁰ Por. S. Łukomski. *List pasterski do Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej*. WKDŁ 7:1933 nr 11 s. 161-163.

¹¹ AAP, NIAK, sygn. 54, k. 18 n.

Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej zakładał także tworzenie struktur pośrednich między DIAK i PAK w postaci Dekanalnej Akcji Katolickiej (DAK). DAK była instytucją pomocniczą DIAK. W diecezji łomżyńskiej zaczęto ją tworzyć w pierwszej połowie 1935 r.¹²

Obok instytutów (DIAK, DAK i PAK) w skład Akcji Katolickiej wchodziły, jako jej drugi człon, organizacje (stowarzyszenia). Ukonstytuowały się one w Łomżyńskim dopiero w drugiej połowie 1934 r. jako Katolickie Stowarzyszenie Mężów (organizacja ta powstała głównie na bazie Katolickiego Związku Robotników Chrześcijańskich), Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (z Katolickiego Związku Polek), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (ze Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej – męskiej) oraz Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (ze Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej – żeńskiej)¹³ Stowarzyszenia te stanowiły zasadniczy trzon organizacyjny Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Łączyły się one w związki stanowe na szczeblu krajowym, natomiast w diecezji dzieliły się na okręgi i oddziały parafialne¹⁴ Posiadały też własne, jednolite dla całego kraju, statuty i regulaminy, które określały ich zadania, cele, władze i kierownictwo¹⁵

W oddziałach dobrze zorganizowanych i aktywnych tworzono, w myśl artykułu 32 Statutu Stowarzyszeń, zastępy i sekcje¹⁶ Zastęp był instytucją pomocniczą dla kierownictwa oddziału, zadaniem jego było utrzymywanie łączności między członkami stowarzyszenia oraz pogłębianie pracy kulturalno-oświatowej i organizacyjnej. Ponadto stał na straży tego, by jego członkowie wykonywali sumiennie swoje zadania, brali udział w spotkaniach i imprezach organizowanych przez oddział stowarzyszenia. Zastępy powoływano na zasadzie podziału terytorialnego, miały one głównie lokalny zasięg działania¹⁷

Początkowo w parafiach wiejskich diecezji łomżyńskiej oddział obejmował przeważnie jedną wioskę, w parafiach miejskich natomiast przedmieś-

¹² Archiwum Diecezjalne w Łomży (ADŁ), [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezysi i sekretarze generalni Akcji Katolickiej w Diecezji Łomżyńskiej, k. 13.

¹³ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Pismo z 25 VII 1934 r.; ADŁ [Akta różne] [nieuporządkowane] Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży. Pismo z 25 VII 1934 r.

¹⁴ W. G n i a z d o w s k i. *Ustrój i organizacja Akcji Katolickiej*. „Ruch Katolicki” 5:1935 nr 8 s. 368-369.

¹⁵ *Statuty i regulaminy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*. Poznań 1934.

¹⁶ *Statut KSMM, KSMŻ, KSM i KSK* art. 32.

¹⁷ *Regulamin zastępu*. „Ruch Katolicki” 7:1934 nr 11-12 s. 530-532.

cie, większą ulicę albo kilka ulic małych. Pod koniec 1935 r. z powodu „braku dostatecznej ilości osób przygotowanych do pracy w Akcji Katolickiej” rozpoczęto proces centralizacji zarówno oddziałów wiejskich, jak i miejskich. W miejsce dotychczasowych kilku oddziałów działających na terenie jednej parafii tworzono jeden – ogólnoparafialny – z większą liczbą zastępów¹⁸ Na przykład w 1935 r. KSMM miało 121 oddziałów oraz 201 zastępów, a KSMŻ – 149 oddziałów i 281 zastępów¹⁹ Niecałe dwa lata później – według stanu z 31 grudnia 1937 r. – w skład KSMM wchodziło 116 oddziałów i 297 zastępów, a w skład KSMŻ – 157 oddziałów i 549 zastępów (por. tab. 2).

Tab. 1. Obsada personalna centralnych organów Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w latach 1931-1939

Instytucja	Funkcja	Imię, nazwisko, czas sprawowania urzędu
Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	dyrektor	ks. J. Rogiński (1935-1939)
	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1931-1937) bp T. Zakrzewski (1938-1939)
	prezes	Sz. Konarski (1931-1933) J. Szczuka (1933-1939)
	sekretarz	ks. W. Krajewski (1931-1933) ks. J. Wierzbowski (1933) ks. H. Bagiński (1934-1935)
Katolickie Stowarzyszenie Mężów	asystent diecezjalny	ks. E. Walter (1934-1939)
	prezes	A. Skiwski (1934-1939)
	sekretarz	J. Barański (1934-1936) M. Szubra (1937-1939)
Katolickie Stowarzyszenie Kobiet	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1934-1937) bp T. Zakrzewski (1938-1939)
	prezes	B. Kraszewska (1934-1938) M. Selens (1938-1939)
	sekretarz	W. Witkowska (1934-1937) M. Szubra (1937-1938) Z. Markiewicz (1938) M. Martuzalska (1938-1939)

¹⁸ AAP, KZMM, sygn. 128: Sprawozdanie Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Żeńskiej i Męskiej 1935-1937. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1936 (od 1 stycznia do 31 grudnia); AKDŁ 1:1934 nr 2 s. 14.

¹⁹ [Dziesiąte] X sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1935. Łomża 1936 s. 11.

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1934-1937) ks. J. Rogiński (1938-1939)
	prezes	R. Bielicki (1934-1939)
	sekretarz	ks. E. Grodzki (1934-1939)
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1934-1937) ks. J. Rogiński (1938-1939)
	prezes	W. Witkowska (1934-1937) R. Borkowska (1937-1939)
	sekretarz	ks. E. Grodzki (1934-1939)

Źródła: AAP, NIAK, sygn. 54, k. 9, 75; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze generalni Akcji Katolickiej w Diecezji Łomżyńskiej, k. 114-128, 183-191; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, k. 10-12, 34-38; „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” (AKDŁ) 1:1934 nr 1 s. 4-7; 4:1937 nr 9 s. 147; WKDŁ 5:1931 nr 10 s. 295-303; 7:1933 nr 8 s. 126; 12:1938 nr 12 s. 209.

Tab. 2. Liczebność Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym

Rok	KSM		KSK		KSMM		KSMŻ	
	oddziały	członkowie	oddziały	członkowie	oddziały	członkowie	oddziały	członkowie
1934	39	3215	24	2541	118	3560	139	5240
1935	70	4799	56	4238	119	3379	129	5992
1936	87	5261	70	6504	117	4546	131	6601
1937	97	6161	78	7338	116	4778	157	7964
1938	99	6500	78	7338	116	4674	129	7348
1939	102	7271	85	7912	111	4682	125	7348

Źródła: ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów, k. 22; Pirożyński, Szczęch. *Rocznik statystyczny* s. 254, 257, 260, 292, 299, 322, 327; AKDŁ 6:1939 nr 4 s. 69; „Sprawa Katolicka” 4:1938 nr 19 s. 5; 5:1939 nr 15 s. 4; „Zjednoczenie” 7:1939 nr 7-8, s. 125-138; „Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży” 17:1938 nr 8 s. 202-211; 18:1939 nr 8 s. 223-230, 248-253; „Ruch Katolicki” 9:1939 nr 7 s. 345.

Oddziały stowarzyszeń skupiały katolików czterech stanów: młodzież męską i żeńską, mężczyzn i kobiety. Członkami KSMM i KSMŻ mogli być katolicy od 14 do 30 roku życia, stanu wolnego, natomiast członkami KSM i KSK – wierni

od 25 roku życia, żyjący w małżeństwie bądź też stanu wolnego²⁰ Najwięcej członków miały stowarzyszenia żeńskie. Na przykład w 1938 r. do KSK należało 7338 członkiń, a do KSMŻ – 7348 członkiń. W sumie do Akcji Katolickiej w omawianym roku należało prawie 26 tys. osób (por. tab. 2).

Na struktury Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej złożyły się zatem dwie powiązane ze sobą instytucje: instytuty (DIAK, DAK, PAK) i stowarzyszenia (odziały stowarzyszeń). Instytuty, zależne od siebie organizacyjnie i ideowo, wypełniały zadania administracyjno-koordynujące w działalności stowarzyszeń, stowarzyszenia (oddziały) były nie tylko zależne od siebie pod względem administracyjnym i ideowym, ale także od instytutów ideowo. Oddziały stowarzyszeń wykonywały konkretną pracę apostolską²¹

FORMY DZIAŁALNOŚCI OŚWIATOWO-WYCHOWAWCZEJ

Wśród bogatych form działalności Akcji Katolickiej uwidaczniało się zaangażowanie w sprawy oświatowo-wychowawcze. Praca ta polegała głównie na organizowaniu konferencji, zebrań, zlotów, kursów, manifestacji, porad prawnych, wykładów, pogadanek, koncertów, przedstawień, akademii, wieczornic, gier i zabaw, bibliotek, radia, kina, domów katolickich, ognisk, świetlic, schronisk, boisk, kolonii wakacyjnych, zwiedzaniu ojczystych krajobrazów i zabytków, muzeów, wystaw, przeprowadzaniu kursów i obozów wychowania fizycznego oraz przysposobienia wojskowego, a także prowadzeniu kółek muzycznych, wokalnych, teatralnych, oświatowych, dobrego czytania itp.²² Można stwierdzić, że aktywność ta dotyczyła całości tak życia prywatnego, jak i społeczno-politycznego oraz kulturalnego²³

Najszerszą działalność oświatowo-wychowawczą prowadziły odziały KSMM i KSMŻ. Było to z pewnością zasługą scentralizowanego już na początku lat dwudziestych, bardzo aktywnie działającego ruchu młodych (SMP, Sodaliczka Mariańska, Apostolstwo Modlitwy, Krucjata Eucharystyczna), jak też włączenia się do tej akcji duchowieństwa parafialnego²⁴

²⁰ *Statut KSMM, KSMŻ* art. 12.

²¹ M. Leszczyński. *Akcja Katolicka w archidiecezji łwowskiej obrządku łacińskiego*. Lublin–Pelplin 1996 s. 109.

²² *Zob. Statuty i regulaminy stowarzyszeń Akcji Katolickiej* art. 6.

²³ W. Zdaniewicz. *Akcja Katolicka*. W: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*. Red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski. Warszawa 1981 s. 435 n.

²⁴ *Zob. Guzewicz. Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej* s. 189-207.

Najważniejsze formy tej pracy oraz ich liczbę w latach 1934, 1936, 1938 ilustruje tab. 3. Wykaz, choć zawiera pewne luki liczbowe, to jednak orientuje dobrze w rozwoju podejmowanej akcji. Na uwagę zasługuje duża liczba uroczystości, akademii, wykładów, odczytów oraz tzw. urozmaiceń, tj. wieczornic, różnych gier i zabaw. Stanowiły one najprostsze metody krzewienia wśród młodzieży oświaty i kultury oraz kształtowania w nich „ducha obywatelskiego” i „zrozumienia spraw społecznych”²⁵ Na przykład w 1936 r. oddziały KSMM zorganizowały łącznie 1882 uroczystości, akademii, wykładów, odczytów oraz „urozmaiceń” (w ciągu roku średnio na jeden oddział przypadało 16 takich akcji), a z kolei oddziały KSMŻ – 2534 (na oddział przypadało 19 akcji).

Tab. 3. Formy i środki działalności oświatowo-wychowawczej KSMM i KSMŻ w diecezji łomżyńskiej w latach 1934, 1936, 1938²⁶

Formy i środki	KSMM			KSMŻ		
	1934	1936	1938	1934	1936	1938
A. Formy:						
Czytelnictwo czasopism:						
„Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży”	117	133	111	145	148	135
„Młoda Polka”	–	–	–	1191	1099	1184
„Przyjaciel Młodzieży”	746	804	579	–	–	–
Kółka zainteresowań (członkowie):						
dobrego czytania	–	–	75	–	–	89
lekkoatletyczne	173	80	197	79	75	87
muzyczne	113	98	63	12	b. d.	16
narciarskie	23	85	98	–	33	31
oświatowe	95	83	79	119	749	687
szachowe	144	146	149	15	b. d.	b. d.
śpiewacze	284	415	467	538	677	679

²⁵ Leszczyński. *Akcja Katolicka* s. 198.

²⁶ Należy pamiętać, że dane zawarte w tabeli mają charakter szacunkowy. Źródła podają bowiem rozbieżne informacje na temat liczb odnoszących się do form i środków działalności oświatowo-wychowawczej KSMM i KSMŻ w okresie międzywojennym.

teatralne	600	614	644	560	749	689
wioślarskie	4	101	133	–	93	b. d.
wychowawcze	52	67	99	54	b. d.	104
wychowania fizycznego	454	423	612	349	445	448
inne	56	b. d.	b. d.	31	b. d.	b. d.
Kursy (uczestnicy):						
wychowania fizycznego	128	118	101	158	125	106
przysposobienia wojskowego	–	–	30	–	5	90
inne	24	b. d.	232	3	b. d.	b. d.
Obozy wych. fizycznego (uczestnicy)	2	2	5	2	–	2
Uroczystości, akademie	141	200	339	156	187	231
„Urozmaicenia” (przed. teatralne, gry, zabawy, itp.)	3073	588	243	4278	749	b. d.
Wycieczki krajoznawcze	63	83	104	100	106	122
Wykłady, odczyty	1233	1094	938	1175	1500	1145
Zawody sportowe (uczestnicy)	25	67	101	12	b. d.	174
B. Ś r o d k i:						
Biblioteki (książki)	15740	16207	18804	20540	17954	20943
Radio	6	9	11	6	8	b. d.
Aparat projekcyjny	3	5	8	4	6	9
Boiska sportowe:						
własne	12	31	27	16	30	33
wynajęte	9	7	b. d.	1	–	3
Świetlice, ogniska	71	77	78	77	79	83
Odznaki:						
Państwowa Odznaka Sportowa	152	284	259	47	53	62
Odznaka Strzelecka	–	113	131	–	9	10

Źródła: AAP, Katolicki Związek Młodzieży Męskiej (KZMM), sygn. 337: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej w Łomży – Sprawozdania. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej za rok 1938; AAP, KZMM, sygn. 125: Sprawozdanie z działal-

ności stowarzyszeń 1933-1936. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej za rok 1934 i 1936 (od 1 stycznia do 31 grudnia); AAP, KZMM, sygn. 127: Statystyki KSMM i KSMŻ 1934-1936. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej za rok 1934 (od 1 stycznia do 31 grudnia); AAP, KZMM, sygn. 128: Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej za rok 1936 (od 1 stycznia do 31 grudnia); *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.* [Łomża 1939] s. 2-12; *XIII Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1938.* [Łomża 1939] s. 6-13; P i r o ż y ń s k i, S z c z ę c h. *Rocznik statystyczny* s. 290-348; „Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży” 15:1936 nr 8 s. 195-201; 18:1939 nr 8 s. 223-230, 248-263; AKDŁ 4:1937 nr 6 s. 115-121.

Jak wynika z tab. 3, największym powodzeniem wśród młodzieży KSMM i KSMŻ cieszyły się kółka wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Pierwsze kółka tego typu na terenie diecezji łomżyńskiej działały już na początku okresu międzywojennego w ramach struktur SMP. Przełomowym momentem w ich funkcjonowaniu był 1926 r., kiedy to przy centrali SMP w Łomży ustanowiono osobny wydział wychowania fizycznego, współpracujący z Wojewódzkim Komitetem Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Białymstoku²⁷. Władze wojskowe zaliczyły SMP do związków upoważnionych do prowadzenia ćwiczeń z zakresu wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. SMP korzystało wówczas m.in. z bezpłatnej pomocy instruktorów i z boisk wojskowych. Taki stan przetrwał do 1934 r., kiedy wraz z utworzeniem Akcji Katolickiej władze państwowe znacznie ograniczyły istniejącą dotychczas pomoc, czego wynikiem było prowadzenie zajęć wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego przez oddziały nowo powstałych stowarzyszeń już we własnym zakresie. Główną organizacją prowadzącą przysposobienie wojskowe w Polsce pozostał Związek Strzelecki²⁸.

Mimo trudności personalnych i materialnych stowarzyszenia młodzieżowe Akcji Katolickiej urządziły w ramach wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego kursy, obozy oraz zawody sportowe i strzeleckie. Dużym zainteresowaniem wśród młodzieży cieszyły się gry sportowe, lekkoatletyka, szachy, piłka nożna, piłka siatkowa, palant, wioślarstwo, sporty zimowe oraz strzelectwo²⁹. W 1935 r. na obszarze diecezji przeprowadzono

²⁷ AAP, KZMM, sygn. 696: Łomża, regulaminy, korespondencja. Pismo z 21 IV 1928 r.; L. W i l c z y ń s k i. *Katolickie organizacje młodzieży męskiej w Wielkopolsce 1860-1939*. Toruń 2001 s. 170.

²⁸ W i l c z y ń s k i. *Katolickie organizacje młodzieży* s. 169-171.

²⁹ AAP, KZMM, sygn. 128: Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej

8 zawodów sportowych dla oddziałów męskich i 10 zawodów sportowych dla oddziałów żeńskich, w których wzięło udział łącznie ponad 200 zawodników i zawodniczek z 41 oddziałów³⁰ W zawodach wyróżniali się uczestnicy z Grabowa, Kolna, Ostrołęki, Raczek, Suwałk i Szumowa³¹ Warto też dodać, że druhowie i drużyny z diecezji łomżyńskiej brali udział w zawodach międzydiecezjalnych i ogólnopolskich, zajmując wysokie miejsca w ogólnej klasyfikacji. Na przykład na mistrzostwach BOZLA w Białymstoku w 1935 r. druh W. Góra zajął pierwsze miejsce w biegu na 1500 m i drugie na 5000 m, druh H. Cieślak – pierwsze miejsce w biegu na 100 m, pierwsze miejsce w skoku w dal i skoku wzwyż, a druhna S. Uronowicz – pierwsze miejsce w biegu na 200 m, drugie miejsce w pchnięciu kulą i trzecie miejsce w biegu na 100 m i 1000 m³² Pewną miarą osiągnięć sportowych były m.in. zdobyte odznaki sportowe i strzeleckie. I tak na przykład w 1938 r. Państwową Odznakę Sportową posiadało 259 druhow i 62 drużyny, natomiast odznakę strzelecką – 131 druhow i 10 druhen³³ Wiele wskazuje na to, że wyniki pracy w kółkach wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego byłyby znacznie wyższe, gdyby oddziały miały odpowiednie zaplecze instruktorskie i dostateczną bazę materialną. Tymczasem większość oddziałów nie posiadała nawet własnego boiska sportowego: w 1936 r. tylko 31 (na 117) oddziałów KSMM i 79 (131) oddziałów KSMŻ miało własne boisko sportowe (por. tab. 3).

Obok sekcji wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego oddziały KSMM i KSMŻ w diecezji łomżyńskiej prowadziły liczne kółka śpiewacze, muzyczne, teatralne, wychowawcze i oświatowe. Wśród nich największym zainteresowaniem młodzieży cieszyły się kółka teatralne. Na przykład w 1938 r. należało do nich 644 druhow i 689 druhen (zob. tab. 3). Oprócz reżyserowania i wystawiania sztuk, deklamowania prozy i utworów poetyckich wiele oddziałów organizowało tzw. wieczory literackie³⁴ Odbywały się

za rok 1936 (od 1 stycznia do 31 grudnia); *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.* s. 7 n.; *XIII Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1938* s. 7 nn.

³⁰ *X Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1935.* Łomża 1936 s. 7.

³¹ AKDŁ 2:1935 nr 3 s. 14-16; nr 6 s. 15; nr 7 s. 5 n.; nr 8 s. 19; 3:1936 nr 2 s. 40.

³² AKDŁ 2:1935 nr 7 s. 6 n.

³³ AAP, KZMM, sygn. 337: *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej za rok 1938; Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.* s. 11.

³⁴ AAP, KZMM, sygn. 128: *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej za rok 1936 (od 1 stycznia do 31 grudnia).* *X Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1935* s. 6 n.

one zazwyczaj w sezonie zimowym i miały charakter towarzyski. Do udziału w nich zapraszani byli przeważnie profesorowie polonistyki oraz znani pisarze i poeci. W latach 1938-1939 takie wieczory zorganizowano w Łomży. Spośród 10 przeprowadzonych wówczas spotkań dużym powodzeniem cieszyło się wystąpienie pisarki Zofii Kossak. Zaprezentowała ona referat na temat dziejowego posłannictwa Polski. Znaczną frekwencję miały także spotkania z dr E. Osiecką („Dramaty Rostworowskiego” i „Twórczość poeticka Jana Kasprowicza”), dr J. Markiewicz („Wyspiański – piewca życia i siły”), ks. J. Rogińskim („Dante – w oczach współczesnych”) i J. Bieńkowskim („Stefan Żeromski – życie i twórczość” i „A. Asnyk – poeta pozytywizmu”). W każdym z takich wieczorów brało udział ponad 100 osób³⁵

Duży nacisk kierownictwa KSMM i KSMŻ kładły także na pracę w kółkach śpiewaczych i muzycznych. Służyły one bowiem rozwijaniu osobistych uzdolnień druhów i druhen w zakresie śpiewu, tańca i gry na instrumentach muzycznych. Poza tym stanowiły wizytówkę oddziałów na różnego rodzaju zlotach, zjazdach, wiecach, konkursach muzycznych itp. Dlatego też kierownictwa poszczególnych oddziałów zabiegały o to, by w kółkach muzycznych i śpiewaczych znalazło się jak najwięcej utalentowanej młodzieży. Na przykład w 1938 r. do tych kółek łącznie należało 532 druhów i 695 druhen. Najczęściej działalność sekcji muzycznych i wokalnych polegała na organizowaniu chórów kościelnych (kilkugłosowych) lub prowadzeniu zespołów muzycznych. Na przykład młodzi z oddziałów Akcji Katolickiej w Myszyńcu przy współudziale ks. K. Sawickiego zorganizowali zespół wokально-taneczny. Zespół ten miał duże powodzenie nie tylko w diecezji, ale również w całym kraju. Świadczą o tym koncerty dawane w różnych miastach Polski, a także nagrania w Polskim Radiu³⁶ Z kolei oddziały KSMM i KSMŻ w Zambrowie w ramach kółka śpiewaczego organizowały co roku kursy tańca narodowego: krakowiaka, kujawiaka, mazura, poloneza, trojaka. Udział w każdym z takich kursów brało przeciętnie 40 osób³⁷ Na uwagę zasługuje także inicjatywa druhów i druhen z koła muzycznego Akcji Katolickiej w Becejłach i Bargłowie. Pierwsi z nich przy współudziale ks. A. Leśniewskiego zorganizowali chór czterogłosowy, który w krótkim czasie zyskał dużą popularność w całej diecezji³⁸ Natomiast druhowie KSMM w Bargłowie wraz z ks. S. Rostkowskim i J. Żelaźnickim założyli

³⁵ AKDŁ 6:1939 nr 5 s. 88.

³⁶ „Młoda Polka” 18:1937 nr 12 s. 173.

³⁷ AKDŁ 5:1938 nr 3 s. 60.

³⁸ Archiwum Diecezjalne w Ełku (ADE), Akta Parafii (AP) Becejły 1921-1946, k. 167.

orkiestrę dętą składającą się z 26 osób³⁹ W 1935 r. orkiestra ta zdobyła drugie miejsce na wojewódzkim przeglądzie orkiestr dętych w Białymstoku⁴⁰

Wiele uwagi oddziały KSMM i KSMŻ poświęcały sprawom czytelnictwa oraz kolportażu prasy i książek religijnych. Świadczy o tym chociażby stan księgozbiorów istniejących w oddziałach stowarzyszeń. Na przykład w bibliotece KSMM w 1934 r. było 15 740 książek, a w 1938 r. liczba ich wynosiła już 18 804. Warto w tym miejscu wspomnieć, że wielkie znaczenie dla rozwoju czytelnictwa na omawianych terenach miała otwarta w 1924 r. z inicjatywy bpa R. Jałbrzykowskiego drukarnia diecezjalna. Organizatorem oraz pierwszym jej dyrektorem był ks. W. Bogacki, a po nim funkcję tę przejął ks. A. Roszkowski (1926-1939)⁴¹ Drukarnia diecezjalna zajmowała się głównie kolportowaniem prasy oraz wydawaniem tanich pozycji książkowych⁴² Szczególne znaczenie miała rozpoczęta w 1936 r. edycja pod nazwą „Biblioteka Dobrych Książek” Co miesiąc wychodził z drukarni jeden tom (średnio liczący 200 stron formatu 13/19 cm) w cenie około jednego złotego. Najczęściej drukowano opowiadania i powieści dostępne dla ludzi prostych i średnio wykształconych⁴³ Trzeba dodać, że książki te cieszyły się dużą popularnością wśród członków stowarzyszeń Akcji Katolickiej, którzy chętnie kupowali je do swoich bibliotek stowarzyszeniowych⁴⁴

Popularyzacji idei czytelnictwa służyły także organizowane co roku przez DIAK w Łomży „Tygodnie Dobrej Książki” Polegały one głównie na wygłaszaniu referatów związanych z literaturą i historią Polski oraz prowadzeniu kolportażu książek i prasy katolickiej. Tylko w 1937 r. podczas trwania takiej akcji rozprowadzono około 4 tys. tytułów książek i prasy na łączną sumę ponad 1500 złotych⁴⁵ Dodać należy, że oddziały KSMM i KSMŻ z die-

³⁹ „Wiadomości Kościelne Parafii Bargłowskiej” 1:1930 nr 1 s. 8.

⁴⁰ ADE, AP Bargłów Kościelny 1920-1946. Pismo z 11 VIII 1935 r.

⁴¹ W. G u z e w i c z. *Katolickie czasopiśmiennictwo religijne w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. „Ełckie Studia Teologiczne” 5:2004 s. 274-290.

⁴² T e n ż e. *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej* s. 258.

⁴³ Zob. W. J e m i e l i t y. *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej*, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 49:1987 nr 2 s. 50.

⁴⁴ AKDŁ 3:1936 nr 3 s. 62.

⁴⁵ Największym zainteresowaniem cieszyły się książki R. Maedera (*Katolikiem jestem*), S. Adamskiego (*Podstawy pracy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*), A. Wóycickiego (*Praca społeczna w parafii*), A. Vermeerscha (*Katechizm małżeństwa chrześcijańskiego*), M. Kępińskiej (*Świadome macierzyństwo*), S. Petermanna (*Pożycie małżeńskie*), A. Drużbackiej (*Tajemnice różańcowe w naszym życiu wewnętrznym*), J. Weryńskiego (*Z psychologii pożycia*), J. Frei (*O duszę dziecka*), J. Stepa (*Komunizm a światopogląd katolicki*), T. Totha (*Życie piękne i czyste*;

cezji łomżyńskiej zajmowały w tego typu pracy czołowe miejsca w skali całego kraju. Na przykład w 1935 r. oddziały KSMM i KSMŻ z Ostrołeki zajęły pierwsze miejsce pod względem rozprowadzania jednodniówki „Przyjaciel Młodzieży”⁴⁶ Natomiast młodzież zrzeszona w KSMŻ i KSMM w Suwałkach w 1936 r. zajęła trzecie miejsce – tuż za oddziałami z Krakowa i Lwowa – w konkursie kolportażu jednodniówki „Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży”⁴⁷ Do wzrostu czytelnictwa wśród druhów i druhen przyczyniły się również istniejące w niektórych oddziałach KSMM i KSMŻ kółka dobrego czytania. Na przykład w 1938 r. funkcjonowało w KSMM 8 takich zespołów z 75 członkami, a w KSMŻ – 11 zespołów z 89 członkiniami (por tab. 3).

Dzięki staraniom Akcji Katolickiej na przełomie września i października 1936 r. uruchomiono w Łomży przy ulicy Kaliwody 8 kino katolickie „Zdrój” O jego popularności świadczy m.in. liczba sprzedanych biletów (każdego roku ponad 10 tys.)⁴⁸ Kino wyświetlało głównie filmy fabularne o tematyce religijnej i sensacyjnej. Dużym zainteresowaniem cieszyły się filmy: *Chopin – piewca wolności*, *Don Bosko*, *Dinky*, *Syn Admirala*, *Bohaterowie Sybiru*, *Przeor Kordecki – obrońca Częstochowy*, *Toni z Wiednia*, *Nasze słoneczko*, *Kocham wszystkie kobiety*, *Syn marnotrawny*, *Biały Anioł*, *Świecznik królewski*, *Biała parada*, *Nasza gwiazdeczka*, *Święty Franciszek* oraz *Pasteur*⁴⁹ Warto dodać, że niektóre oddziały KSMM i KSMŻ w terenie prowadziły własne kinoteatry. Na przykład w 1938 r. istniały one w dziewięciu oddziałach żeńskich i ośmiu męskich (w Augustowie, Grajewie, Kolnie, Ostrołęce, Ostrowi Mazowieckiej, Sokołach, Suwałkach, Wysokiem Mazowieckiem i Zambrowie). Filmy najczęściej wypożyczano z kina „Zdrój” w Łomży⁵⁰

Obok KSMM i KSMŻ działalność oświatowo-wychowawczą podejmowały także oddziały KSM i KSK. Analizując tab. 4, można stwierdzić, że stopień zaangażowania KSK (podobnie było w przypadku KSM) w pracę oświatowo-wychowawczą był znacznie mniejszy aniżeli stowarzyszeń młodzieżowych. Istotnym powodem takiej sytuacji był brak odpowiednio przygotowanych ludzi do prowadzenia tego typu działalności. Związane to było ze słabym poziomem oświaty wśród członków tych organizacji. Potwier-

Religia w życiu młodzieńca oraz Młodzieniec z charakterem) i C. Walewskiej (*Biała siostra z Afryki*). Zob. AAP, NIAK, sygn. 71: DIAK w Łomży 1936-1939, k. 17, 23.

⁴⁶ AKDŁ 2:1935 nr 4 s. 16.

⁴⁷ „Młoda Polka” 17:1936 nr 10 s. 147.

⁴⁸ AAP, NIAK, sygn. 71, k. 10.

⁴⁹ AKDŁ 3:1936 nr 3 s. 17; nr 10 s. 180-181; nr 11 s. 202.

⁵⁰ AAP, KZMM, sygn. 337: Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej za rok 1938; AKDŁ 3:1936 nr 10 s. 180-181.

dzają to m.in. komunikaty DIAK, wzywające wszystkie zarządy PAK do zwalczania analfabetyzmu w szeregach stowarzyszeń⁵¹

Tab. 4. Formy i środki działalności oświatowo-wychowawczej KSK w diecezji łomżyńskiej w latach 1934, 1936 i 1938 (dane niepełne)

Formy i środki działalności	1934	1936	1938
	Liczba oddziałów		
A. Formy:			
Akademie	7	52	44
Czytelnictwo pism (liczba prenumerujących)	23	141	165
„Dni Dobrej Książki”	b. d.	2	2
Kolportaż książek i pism	b. d.	9	22
Koła rodzicielskie przy szkołach (liczba członków)	69	399	495
Loterie	2	10	9
Nauczanie analfabetów (liczba nauczonych)	b. d.	83	58
Przedstawienia amatorskie	b. d.	20	17
Wycieczki	1	3	3
Wykłady i odczyty	b. d.	22	2
Zebrania towarzyskie	2	7	12
Zespoły dobrego czytania	13	67	77
B. Środki:			
Biblioteki	3	9	18
Czytelnie	1	5	7
Kioski „Dobrej Prasy”	1	9	2
Świetlice	1	1	7

Źródła: ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży, k. 14-16, 29-35, 44-48; *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet za rok 1936* s. 17-19; *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet za rok 1937* s. 17 n.; „Zjednoczenie” 3:1935 nr 7 s. 114-125; 4:1936 nr 7-8 s. 120-133; 6:1938 nr 7-8 s. 121-135.

⁵¹ AKDŁ 1:1934 nr 4 s. 12-13; 2:1935 nr 1 s. 5-6; nr 11 s. 18-19.

Problemowi analfabetyzmu próbowaly zaradzić zespoły dobrego czytania. Już w 1938 r. każdy oddział KSK na terenie diecezji łomżyńskiej posiadał taki zespół. Praca w tych zespołach przynosiła wymierne efekty, na co wskazuje m.in. wzrost czytelnictwa książek i prasy, zwiększenie liczby bibliotek oraz stosunkowo duża liczba osób nauczonych czytania i pisania. Na przykład w 1938 r. w KSK istniało 18 bibliotek (na 78 oddziałów), co oznacza, że co czwarty oddział posiadał własny księgozbiór. Z księgozbioru korzystały nie tylko członkinie KSK, ale także czytelnicy spoza stowarzyszenia. Poza tym 22 oddziały KSK prowadziły kolportaż książek i pism religijnych, a 58 członkiń organizacji nauczono czytać i pisać (por. tab. 4).

Działalność oświatowo-wychowawczą w parafii podejmowały także niektóre oddziały KSM. Niewiele jednak możemy o niej powiedzieć. Dostępne sprawozdania informują nas o tego typu działalności bardzo ogólnikowo i lakonicznie, nie podając dokładnych danych liczbowych. Tylko w jednym sprawozdaniu z działalności KSM za rok 1936 odnajdujemy informację, że jego członkowie prowadzili 12 bibliotek, 2 kółka oświatowe (z 14 członkami), 1 muzyczne (6), 4 śpiewacze (64), 2 teatralne (8) oraz że nauczono czytać i pisać 10 członków organizacji. Ponadto 47 oddziałów prenumerowało czasopismo „Na wyżyny” (w 81 egzemplarzach), a 40 innych oddziałów pisma: „Mały Dziennik”, „Sprawa Katolicka”, „Przewodnik Katolicki”, „Rycerz Niepokalanej”, „Cześć Maryi”, „Dzwonek III Zakonu”, „Życie Katolickie”, „Rodzina Seraficka” oraz „Warszawski Dziennik Narodowy” (w sumie 190 egzemplarzy)⁵² Wśród funkcjonujących na terenie diecezji oddziałów KSM największe zaangażowanie w pracę oświatowo-wychowawczą wykazywał oddział mężów w Łomży. Świadczy o tym m.in. liczba istniejących w tym oddziale kółek zainteresowań (4) oraz ilość rozprowadzanej prasy katolickiej (np. w 1936 r. było to 4 tys. egzemplarzy, czyli ponad 30% ogółu)⁵³ Specyfiką oddziału było organizowanie i prowadzenie odczytów dla ludności miasta Łomży i okolicznych wsi. Odczyty organizowano zazwyczaj w okresie jesienno-zimowym, najczęściej dwa razy w miesiącu, w Domu Katolickim przy ul. Kaliwody 8. Problematyka referatów dotyczyła głównie historii Polski, nauki społecznej Kościoła, teologii oraz geografii. Na przykład w 1935 r. wygłoszono następujące prelekcje: „Stefan

⁵² ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Sprawozdanie z działalności zarządu i oddziałów KSM w Łomży za rok 1936.

⁵³ AAP, KZMM, sygn. 407: Katolicki Związek Mężów 1934-1939. Statystyka KSM w Łomży za rok 1935; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Sprawozdanie z działalności zarządu i oddziałów KSM w Łomży za rok 1937.

Czarniecki”, „Podróż do Ziemi Świętej”, „Abisynia”, „Podróż do Rzymu”, „Kościół a zagadnienia społeczno-gospodarcze”, „Chrześcijański ustrój społeczny według encyklik papieskich” oraz „Socjalizm, jego zasady i krytyka”⁵⁴ Z kolei w 1936 r. wykłady poświęcono rodzinie i małżeństwu. Podjęto je w nawiązaniu do wydanej w latach trzydziestych przez władze państwowe ustawy dopuszczającej rozwody⁵⁵ Prelegentami byli przeważnie profesorem z miejscowego seminarium duchownego oraz członkowie KSM. W każdym spotkaniu brało udział przeciętnie około 80 osób⁵⁶

Zaangażowanie oświatowo-wychowawcze KSK i KSM przejawiało się także w organizacji wieców i protestów przeciwko wprowadzeniu koedukacji do szkół oraz w obronie katolickiego modelu nauczania i wychowania w szkole państwowej. W czasie tych wieców piętnowano działalność niektórych członków kierownictwa ZNP, a zwłaszcza podejmowane przez nich uchwały popierające niezgodne z duchem Kościoła decyzje władz państwowych dotyczące nauczania i wychowania w szkole. Wzywano przy tym nauczycieli o przekonaniach katolickich, by opuścili szeregi ZNP⁵⁷ Z takim apelem zwrócono się m.in. w 1936 r., kiedy to ZNP propagował wśród dzieci i młodzieży ateistyczne pismo pt. „Płomyk” oraz popierał MWRiOP, dążące do zmniejszenia w szkołach powszechnych i średnich liczby godzin nauczania religii⁵⁸

Kierownictwo Akcji Katolickiej kładło duży nacisk na to, aby członkowie KSK i KSM zaangażowani byli w pracach komitetów rodzicielskich funkcjonujących w szkołach⁵⁹ Podjęto w tym względzie nawet specjalną rezolucję, w której czytamy: „Wobec coraz silniejszych ataków bezbożnictwa na wychowanie młodzieży w Polsce usilnie się domagamy katolickiego wychowania w szkołach jako największej dźwigni w kształtowaniu ducha obywa-

⁵⁴ AKDŁ 2:1935 nr 11 s. 10; nr 12 s. 9.

⁵⁵ WAPB, UWB, sygn. 91: Miesięczne sprawozdania sytuacyjne z zakresu spraw społeczno-politycznych i narodowościowych 1936, k. 70.

⁵⁶ AKDŁ 2:1935 nr 11 s. 10; nr 12 s. 9.

⁵⁷ Por. *Odezwa Episkopatu Polski w sprawie antyreligijnych wystąpień na zjeździe Związku Nauczycieli Szkół Powszechnych w Krakowie w lipcu 1930 r.* WKDŁ 4:1930 nr 8 s. 177-180.

⁵⁸ Skracanie wymiaru godzin religii było przeprowadzone w szkołach powszechnych i średnich na podstawie rozporządzenia ministra Jędrzejewicza z 10 III 1934 r., w którym zezwolił dyrektorom szkół na łączenie klas (w ten sposób zmniejszyła się znacznie liczba godzin religii w poszczególnych szkołach). Trzeba dodać, że była to decyzja podjęta bez wcześniejszego uzgodnienia z władzami kościelnymi. W. Jemielity. *Religia w szkołach powszechnych na terenie diecezji łomżyńskiej w latach 1925-1939.* „Studia Teologiczne” 8:1990 s. 194 n.

⁵⁹ AKDŁ 3:1936 nr 12 s. 219.

telskiego młodzieży; w tym celu rodzice – pod nakazem sumienia – powinni wchodzić do Kół (Komitetów) Rodzicielskich w szkołach oraz stale brać udział w konferencjach i wywiadach rodzicielskich, tam będą się informować o stanie młodzieży; nadto winni się domagać, gdzie tego zajdzie potrzeba, aby całe wychowanie szkolne oparte było na katolickich zasadach”⁶⁰ Efektem tych działań był m.in. wzrost liczby członków i członkiń Akcji Katolickiej należących do Komitetów Rodzicielskich. Na przykład pod koniec 1936 r. do Komitetów Rodzicielskich należało 339 członkiń KSK⁶¹ i 212 członków KSM⁶² W dwa lata później Akcja Katolicka reprezentowana była przez 495 kobiet i 297 mężów.

Przedstawiciele Akcji Katolickiej włączali się do walki ze świeckim prawem rodziny i do obrony katolickiego modelu małżeństwa i rodziny. Już w 1931 r. stanowczo zaprotestowali przeciwko ogłoszonemu przez Komisję Kodyfikacyjną projektowi prawa małżeńskiego uznającego tylko śluby cywilne, dopuszczającego rozwody oraz poddającego małżeństwa katolickie sądom państwowym. W całym kraju organizowano publiczne zebrania, na których domagano się zmiany projektu na inny, taki, który byłby zgodny z zasadami nauki Kościoła⁶³ W świątyniach zaś na polecenie NIAK urządzano specjalne nabożeństwa w tej intencji. Takie akcje protestacyjne i modlitwy miały miejsce także na terenie diecezji łomżyńskiej. Przy tej okazji kolportowano ulotki i teksty wyrażające katolickie stanowisko w tej sprawie oraz zbierano podpisy przeciwko wprowadzeniu w życie tego prawa⁶⁴

Kierownictwo Akcji Katolickiej przywiązywało dużą uwagę do wychowania w trzeźwości. W tym celu powołano na początku 1937 r. przy DIAK w Łomży oddział Polskiej Ligi Przeciwalkoholowej. Prezesem został dr S. Wejroch, natomiast opiekę duchową sprawował ks. A. Roszkowski. Głównym zadaniem oddziału było prowadzenie akcji profilaktycznej za pomocą wykładów, literatury antyalkoholowej i „Tygodni Propagandy Trzeźwości”⁶⁵ Takie „Tygodnie Trzeźwości” najczęściej odbywały się w dniach od 1 do 8 lutego. Wówczas to w wielu parafiach powstały Komitety Parafialne, które

⁶⁰ Było to 29 czerwca 1936 r. podczas trwania Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Łomży. ADKŁ 3:1936 nr 7-8 s. 133-139.

⁶¹ *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet za rok 1936* s. 17.

⁶² ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. *Sprawozdanie z działalności zarządu i oddziałów KSM w Łomży za rok 1937*.

⁶³ K. K r a s o w s k i. *Episkopat katolicki II Rzeczypospolitej*. Warszawa–Poznań 1992 s. 195-197.

⁶⁴ WAPB, UWB, sygn. 91, k. 70; ADE, AP Becejły 1921-1946, k. 244.

⁶⁵ „Sprawa Katolicka” 3:1937 nr 10 s. 6.

przygotowywały dla rodziców i dzieci wykłady o alkoholizmie. Nadto organizowano składkę na zakup odpowiedniej literatury o tematyce antyalkoholowej, a także zbierano podpisy pod petycjami przeciwko zakładaniu sklepów monopolowych w pobliżu szkół i kościołów⁶⁶

ZAKOŃCZENIE

Reasumując, należy stwierdzić, że działalność oświatowo-kulturalna Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej cechowała się wielkim dynamizmem. Polegała głównie na organizowaniu konferencji, zebrań, zlotów, kursów, manifestacji, porad prawnych, wykładów, pogadanek, koncertów, przedstawień, akademii, wieczornic, gier i zabaw, bibliotek, słuchania radia, kin, domów katolickich, ognisk, świetlic, schronisk, boisk, kolonii wakacyjnych, zwiedzaniu kraju i jego zabytków, muzeów, wystaw, a także na przeprowadzaniu kursów i obozów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego oraz prowadzeniu kółek muzycznych, wokalnych, teatralnych, oświatowych, dobrego czytania itp. Można więc stwierdzić, że aktywność ta, wyszedłszy poza świątynie i zakrystie, dotyczyła zarówno całości życia prywatnego, jak i społeczno-politycznego oraz kulturalnego. Wydaje się, że te zaprojektowane i zapoczątkowane formy popularyzacji katolickiej wiedzy społecznej, w powiązaniu zwłaszcza z systematyczną pracą w ramach istniejących stowarzyszeń, mogły dać oczekiwane rezultaty. Niestety zniszczyła je II wojna światowa.

BIBLIOGRAFIA

A. Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP):

Katolicki Związek Młodzieży Męskiej (KZMM)

- sygn. 125: Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń 1934-1935 [1931-1936].
- sygn. 127: Statystyki KSMM i KSMŻ 1934-1939.
- sygn. 128: Sprawozdanie Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Żeńskiej 1935-1937.
- sygn. 337: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej w Łomży – Sprawozdania.
- sygn. 407: Katolicki Związek Mężów 1934-1939.
- sygn. 696: Łomża, regulaminy, korespondencja.

⁶⁶ Na przykład stowarzyszenia Akcji Katolickiej w parafii Becejły w lutym 1939 r. wystosowały list do starosty w Suwałkach z prośbą o wydanie zakazu sprzedaży napojów alkoholowych w święta i uroczystości kościelne w karczmie Becejły i Szpiłiszki. ADE, AP Becejły 1921-1946, k. 293.

Naczelny Instytut Akcji Katolickiej (NIAK):

— sygn. 54: DIAK w Łomży 1931-1935.

— sygn. 71: DIAK w Łomży 1936-1939.

Archiwum Diecezjalne w Ełku (ADE):

Akta Parafii (AP) Beceły 1921-1946.

Akta Parafii (AP) Bargłów Kościelny 1920-1946.

Archiwum Diecezjalne w Łomży (ADŁ), [Akta różne] [nieuporządkowane]:

— Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze generalni Akcji Katolickiej w Diecezji Łomżyńskiej.

— Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej

— Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży.

— Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży.

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku (WAPB), Urząd Wojewódzki Białostocki 1920-1939 [1918-1919] (UWB)

— sygn. 59: Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1931.

— sygn. 91: Miesięczne sprawozdania sytuacyjne z zakresu spraw społeczno-politycznych i narodowościowych 1936.

B. Prasa i dzienniki urzędowe

„Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” (AKDŁ) 1:1934 – 6:1939.

„Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży” 1:1929 – 18:1939.

„Młoda Polka” 1:1920 – 20:1939.

„Ruch Katolicki” passim.

„Sprawa Katolicka” 1:1935 – 5:1939.

„Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” (WKDŁ) 5:1931 – 13:1939.

„Wiadomości Kościelne Parafii Bargłowskiej” passim.

„Zjednoczenie” 1:1932 – 7:1939.

C. Literatura i wydawnictwa o charakterze źródłowym

[Dziesiąte] X sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1935. Łomża 1936.

Gniazdowski W.: Ustrój i organizacja Akcji Katolickiej. „Ruch Katolicki” 5:1935 nr 8 s. 365-370.

Guzewicz W.: Katolickie czasopiśmiennictwo religijne w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej. „Ełckie Studia Teologiczne” 5:2003 s. 274-290.

— Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej. Lublin 2003.

— Działalność społeczna duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym. „Nasza Przeszłość” 97:2002 s. 233-265.

Jemielity W.: Religia w szkołach powszechnych na terenie diecezji łomżyńskiej w latach 1925-1939. „Studia Teologiczne” 8:1990 s. 181-204.

— Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 49:1987 nr 2 s. 5-57.

Krasowski K.: Episkopat katolicki II Rzeczypospolitej. Warszawa-Poznań 1992.

- Leszczyński M.: Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Lublin–Peplin 1996.
- Łukomski S.: List pasterski do Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej. „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” 7:1933 nr 11 s. 161-163.
- Odezwa Episkopatu Polski w sprawie antyreligijnych wystąpień na zjeździe Związku Nauczycieli Szkół Powszechnych w Krakowie w lipcu 1930 r. „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” 4:1930 nr 8 s. 177-180.
- Piwożński M., Szczęch S.: Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937. Lublin 1938.
- Regulamin Parafialnej Akcji Katolickiej. „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” 5:1931 nr 10 s. 301-303.
- Regulamin zastępu. „Ruch Katolicki” 7:1934 nr 11-12 s. 530-532.
- Statut KSMM, KSMŻ, KSM i KSK. Poznań 1934.
- Statuty i regulaminy stowarzyszeń Akcji Katolickiej. Poznań 1934.
- Wilczyński L.: Katolickie organizacje młodzieży męskiej w Wielkopolsce 1860-1939. Toruń 2001.
- Zdaniewicz W.: Akcja Katolicka. W: Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939. Red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski. Warszawa 1981 s. 417-449.

EDUCATION-FORMATIVE ACTIVITY OF THE CATHOLIC ACTION IN THE INTER-WAR DIOCESE OF ŁOMŻA

Summary

The education-formative activity of the Catholic Action in the diocese of Łomża was characterised by a great dynamism. It focused mainly on conferences, meetings, assemblies, courses, manifestation, legal counsels, lectures, talks, concerts, performances, academies, soirées, games, libraries, summer camp groups, sightseeing the country and its monuments, museums, exhibitions, physical exercise courses and camps, military courses, musical, vocal, theatrical, and reading clubs etc. Therefore one may say that this activity, leaving temples and vestries, dealt with the whole of private life, socio-political, and cultural life. It seems that these designed and initiated forms to popularise the Catholic social knowledge, especially together with systematic work within the associations, could bring about some expected results. Unfortunately, they were destroyed by the Second World War.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: diecezja łomżyńska, Akcja Katolicka, działalność oświatowo-wychowawcza.

Key words: diocese of Łomża, Catholic Action, education-formative activity.